

ІСТОРІЯ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

УДК 94 (4) «1913»

О. В. Сухушина

ДРУГА БАЛКАНСЬКА ВІЙНА 1913 Р.:
ЦІНА АМБІЦІЙ І СТРАТЕГІЧНИХ РОЗРАХУНКІВ

Проаналізовано особливості міжнародної ситуації в Балканському регіоні наприкінці першої Балканської війни. Висвітлено процес загострення відносин між учасниками Балканського союзу з проблеми поділу відвойованих у Османської імперії македонських територій, з'ясовано розбіжності в принципах такого поділу і сутність аргументації сторін. Доведено, що їхні великодержавні плани й амбіції, надмірні територіальні претензії і нехтування попередніми міжнародними договорами призвели до Міжсоюзної війни.

У визначенні особливостей ставлення до балканських проблем з боку великих держав акцент зроблено на оцінку позиції Росії та її політику відносно головних претендентів на лідерство в балканському регіоні – Болгарії та Сербії, а також Румунії. Автор доводить, що в своїх стратегічних планах і в умовах загострення відносин з австро-німецьким блоком російська дипломатія зробила ставку на відрив Румунії від Троїстого союзу, послаблення Болгарії, котра лавірувала між Віднем і Петербургом, та посилення непримиримої до Австро-Угорщини Сербії.

Ключові слова: балканські країни і Балканський союз, міжсоюзницькі відносини й протиріччя, македонські землі, стратегічні інтереси великих держав, політика Росії, Міжсоюзницька війна, Бухарестський мир.

Постановка проблеми. Друга Балканська (Міжсоюзницька) війна (29 червня – 10 серпня 1913 р.) між Болгарією, з одного боку, та Сербією, Грецією, Чорногорією, Румунією і Туреччиною – з іншого, привертає увагу, на перший погляд, своєю нелогічністю. Перші чотири із названих шести держав були, можна сказати, ще вчорашніми союзниками, учасниками Балканського союзу, і їхня блискуча перемога в першій Балканській війні над значно сильнішою, як тоді вважали, Османською імперією, стала справжньою сенсацією для Європи. І раптом – війна між самими ж переможцями, та ще й за участі на боці однієї із сторін попереднього ворога. Що зумовило цей парадокс? Що викликало спалах нового збройного конфлікту? Вивчення цих питань є актуальним і сьогодні, оскільки дає можливість детальніше з'ясувати процес формування майбутніх воюючих коаліцій у Першій світовій війні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблем, пов'язаних із війнами 1912–1913 рр., торкалися у своїх дослідженнях балканські історики. Болгарські автори І. Гешов (колишній прем'єр і політичний діяч) [1], який покладав відповідальність за початок війни винятково на царя Фердинанда, Б. Дімітров [2], Г. Панайотов [3], П. Кішкілова [4], А. Вахков [5] вказують на помилковість рішення керівництва Болгарії розпочати воєнну акцію 29 червня 1913 р. проти Сербії та Греції і, водночас вважають вимоги останніх щодо перерозподілу македонських територій порушенням попередніх домовленостей, ставлення Румунії до Болгарії – підступним, і ножем їй в спину – оголошення війни 10 липня 1913 року. Югославські історики В. Джорович [6], Д. Джорджевич [7], М. Лазаревич [8], А. Митрович [9], С. Скоко [10], С. Чиркович [11] (він висловлює думку, що завоювання в Болгарії і Македонії означали вихід Сербії за рамки стратегії визволення сербського народу) вважають достатньо обґрунтованими пропозиції Сербії переглянути сербсько-болгарський договір з територіальних проблем і підкреслюють, що непоступливість болгарського керівництва і напад болгарських військ на Сербію та Грецію призвели до війни, якої можна було б уникнути. Македонський історик В. Картов [12] зазначає, що під час поділу македонських земель не йшлося про національну належність спірних територій – претенденти на них дбали лише про власні інтереси.

У радянсько-російській історіографії питання, пов'язані з Міжсоюзницькою війною 1913 р. на Балканах, розглядали у своїх працях А. Могилевич і М. Айрапетян [13], В. Жебокрицький [14], П. Жогов [15], Ю. Писарев [16], П. Іскендеров [17–18]. Загалом вони критикують позиції Сербії і Болгарії та інших союзників, викривають політику Австро-Угорщини й Німеччини, спрямовану на роздмухування суперечностей між учасниками Балканського союзу та його зруйнування. В оцінюванні політики Росії бракує, на нашу думку, об'єктивності: акцент зроблено на висвітленні миротворчих зусиль російської дипломатії і мало уваги звернено на критичний аналіз її великодержавних планів.

Метою даної статті є проаналізувати основні внутрішні і зовнішні чинники, котрі загострили міжнародну ситуацію в балканському регіоні і привели до міжсоюзницької війни 1913 р.

Виклад основного матеріалу. Перша Балканська війна між учасниками Балканського союзу – Болгарією, Грецією, Сербією, Чорногорією та Османською імперією (жовтень 1912 – травень 1913 рр.) звільнила майже весь півострів від турецької влади. Туреччина зберегла за собою лише маленьку смужку землі в районі Енес – Мідія. Переможці здобули значні території і було створено незалежну албанську державу. Росію ці результати задовольнили, але вона була стурбована загостренням суперечностей між ними [19, 340].

У європейському плані ця війна послабила позиції блоку Центральних держав. Зміцніла Сербія, яка прагнула об'єднати навколо себе південних слов'ян, велика частина яких перебувала у складі монархії Габсбургів, з одного боку, посилила загрозу для останньої своїми намірами створення великосербської держави, а з іншого – стала серйозною перепорою на шляху можливого проникнення Центральних держав на південний схід Європи. Османська імперія, яку Німеччина і Австро-Угорщина розраховували залучити на свій бік у разі військового конфлікту з Росією, після першої Балканської війни була значно послаблена. Балканський союз, який діяв у війні під егідою Росії, а отже і під егідою Антанти, враховуючи те, що його за російськими планами, створювали не проти Туреччини, а проти Австро-Угорщини, відтепер, після поразки турків, міг би стати смертельною загрозою для Дунайської монархії [9, 199–194]. Тому в інтересах Центральних держав було його зруйнувати і наблизити до себе, принаймні, Болгарію [10, 17–31]. Росія ж, навпаки, була зацікавлена зберегти Балканський союз для дальшої боротьби з Австро-Угорщиною та Німеччиною [10, 45–50].

Однак між балканськими союзниками, насамперед Сербією та Болгарією, вже під час першої Балканської війни почались серйозні суперечки через поділ завойованих територій, попри те, що основні його умови було визначено в секретному додатку до договору про дружбу та союз між ними 13 березня 1912 р. [1; 10, 134–138].

Ініціювала їх Сербія після ухвалення у грудні 1912 р. під час Лондонської наради послів шести великих держав рішення, яке зобов'язувало її вивести війська із окупованих ними районів Албанії [34, 95]. Сербія за порадою Росії у січні 1913 р. повідомила про свою згоду на це, і відтак спроба її виходу до Адріатики зазнала невдачі [7, 62; 20, 750–751]. Тоді ж сербський уряд уперше порушив проблему перегляду умов сербсько-болгарського союзного договору з територіальних питань. Серед його аргументів головними були такі: перше, Сербія мобілізувала не 150 тис. осіб, як це обумовлювала сербсько-болгарська військова конвенція (ст. I) 12 травня / 29 квітня 1912 р., а 400 тис., і тому спрямувала проти Туреччини більше військ, ніж було передбачено. Крім того, вона направила артилерію і війська для допомоги болгарській армії під Адріанополем; друге, згідно з умовами військової конвенції (ст. III), Болгарія була зобов'язана направити у Вардарську долину 100 тис. солдат, однак цього не зробила і спрямувала свої війська у Фракію, в результаті для сербської армії виникли додаткові складнощі і вона зазнала більших втрат на Вардарському операційному театрі; третє, Болгарія отримала Адріанополь та Фракію, окупацію яких не передбачав договір, і досягла цього за допомогою збройних сил Сербії. Тому остання має право на компенсацію за рахунок македонських територій; четверте, Сербія не здобула виходу до Адріатичного узбережжя, що було однією із головних цілей її вступу у війну. Тому вона має право

домагатися виходу до морського узбережжя через македонські території. Було наведено також інші аргументи, зокрема про те, що поза зобов'язаннями, яких не передбачав договір, серби надавали допомогу чорногорській армії в районі Скутарі, що Сербія показала себе потужнішою, ніж її вважали, коли визначали кордони майбутнього територіального поділу тощо [13, 161–162; 279–280; 14, 129–131]. У зв'язку з цим болгарська дипломатія вважала сербсько-болгарський договір таким, що втратив чинність, і нотою від 24 червня 1913 р. вимагала від Болгарії територіальних компенсацій у південній Македонії [5, 196].

Із основних аргументів сербського уряду на користь вимог ревізії сербсько-болгарського договору перший можна було прийняти з певними застереженнями. Справді, Сербія направляла артилерію та війська для штурму Адріанополя, і таким чином болгарським військам було надано значну допомогу [2, 134–137]. Однак твердження сербської сторони, що болгарі без неї не спромоглися би взяти фортецю, було, безумовно, значним перебільшенням. Так само впевнено софійський уряд міг заявляти, що відволікаючи на себе основні османські сили, болгарська армія послабила їхній тиск на тих фронтах, де діяли союзники.

Необґрунтованими були доводи сербського уряду відносно того, що, мовляв Болгарія не відрядила до Вардарської долини обумовленої договором кількості військ, і тим самим порушила його. Слід зазначити, що після укладення сербсько-болгарського союзного договору між військовими штабами двох держав було підписано 1912 р. дві угоди: першу в червні, другу – у вересні, напередодні війни. За першою було передбачено відправлення відправка до Вардарської долини двох сербських, а також однієї болгарської армії, якщо того потребуватиме оперативна обстановка. В іншому разі необхідну кількість болгарських військ слід було передислокувати на р. Марицю. У другій угоді було погоджено, що вся сербська армія діятиме на македонському театрі бойових дій, а вся болгарська – в долині р. Мариці й у Фракії. Отже, болгарські військові мали всі підстави взяти до виконання рішення другої (останньої) угоди [1].

Третій аргумент сербського уряду щодо більших територіальних надбань Болгарії у Фракії, ніж це було домовлено, також був необґрунтований. Наведемо положення ст. 2 «Секретного додатку» до союзного договору, де було зазначено: «Сербія визнає за Болгарією право на територію на схід від Родопа та ріки Струми, а Болгарія визнає за Сербією право на територію на північ і на захід від Шар-Планіни» [1]. Вказане положення не обмежувало можливості просування болгарської армії на сході й територіальних надбань Болгарії. Відсутні вони і в інших статтях названого офіційного документу.

Безпідставним виглядало і сербське пояснення територіальних претензій до Болгарії невдачею власної спроби здобути вихід до Адріатичного моря. При цьому знову повторювалось непередбачуване надмірне територіальне розширення Болгарії у Фракії. В цьому контексті слід вказати на різні умови дій сербської та болгарської армій у вказаних напрямках. Сербія вела пошуки виходу до Адріатики через албанську територію, населену албанцями, а отже чужу, що само собою було несправедливим. Ті великі держави, які виступали проти здобуття Сербією частини узбережжя Адріатичного моря (Австро-Угорщина), мали підстави вимагати звільнення захоплених Сербією албанських територій, про що ухвалила рішення Рада послів великих держав у грудні 1912 р. Болгарія відкинула сербські претензії і заявила, що основний тягар війни впав на неї і що саме її перемоги на Константинопольському фронті зіграли вирішальну роль у капітуляції Туреччини [17, 495]. Крім того, болгарська армія на сході діяла в інших умовах. У Фракії болгарське населення зустрічало її як визволительницю. А тому територіальне розширення Болгарії на сході було, фактично, возз'єднанням болгарських земель [14, 132].

Невдоволення висловлювала і Греція після того, як великі держави не дали згоди на передачу їй деяких земель північного Епіру. Вона претендувала на Кавалу, Серес, Драму, Дедагач. Виступала проти розширення Болгарії за рахунок південної та південно-західної Македонії [10, 129–133].

Сербія і Греція вмотивовували свої територіальні претензії також необхідністю збереження рівноваги сил на Балканах (начебто вона була до цього чи до неї прагнула кожна з цих держав). Принцип «балканської рівноваги», на який посилялися сербські та грецькі керівники, був виправданням їхніх власних намірів здійснити такий поділ македонських земель, щоб Болгарія, більша від Сербії та Греції держава, отримала найменше. Вони звинувачували її у великодержавних намірах, але Греція не відмовлялась від «Мегалі ідея», а Сербія – від планів Гарашанінського «Начертанія» 1840-х рр. об'єднати південних слов'ян у Великій Сербії. До цього слід додати, що і румунські керівні кола виношували ідею створення Великої Румунії. Про яку рівновагу можна було говорити, з огляду на ці амбіційні великодержавні плани?

Румунія під час першої Балканської війни зберігала нейтралітет, але вимагала від Болгарії за нього ще на Лондонській мирній конференції компенсації в Добруджі по лінії Туртукай – Балчик із включенням Силістрії. Болгарія відхилила цю вимогу [3, 7]. Виник румунсько-болгарський конфлікт. У лютому 1913 р. Румунія оголосила про свій намір зайняти Силістрію. Російський цар за таких умов, щоб зупинити Румунію, попередив Болгарію про неминучість поступок і заявив, що вона може розраховувати на його підтримку лише в такому разі. Це все при тому, що за російсько-болгарською конвенцією 1902 р. Росія гарантувала недоторканість болгарської території і мала застерегти Румунію від зазіхань на неї силою [22, 102]. 9 травня 1912 р. у Петербурзі Рада послів великих держав ухвалила рішення про передачу Румунії Силістрії [4, 29–31], яку навіть Берлінський конгрес визнав болгарською [21, 182].

Міністр закордонних справ Росії С. Сазонов у своїх спогадах про конвенцію 1902 р. та рішення Берлінського конгресу не згадує, а зазначає: «Конференція, що зібралась під моїм головуванням у Петрограді навесні 1913 р., на якій **за дієвою участю російського уряду** (виділено мною – *О. С.*) було вирішено задовольнити бажання Румунії щодо поступки їй Силістрії та гарантії безпеки її Дунайського кордону, могла стати рушійною точкою для дружніх кроків» (у відносинах Росії з Румунією – *О. С.*) [23, 115]. Отже, російська дипломатія, аби відірвати Румунію від Троїстого союзу, готова була жертвувати болгарськими землями. Але Рада послів решту інших територіальних претензій Румунії до Болгарії відхилила. Тому невдоволеними залишилися і Болгарія, і Румунія – перша прорумунською позицією Росії, а друга – її недостатньою підтримкою.

У травні 1913 р. на Лондонській конференції послів про свої територіальні і фінансові вимоги до Болгарії заявила Черногорія, сподіваючись на підтримку Росії.

Перспектива посилення Болгарії після першої Балканської війни не задовольняла Росію. Для російських національних інтересів, як їх розуміла правляча бюрократія, виникала в такому разі загрозлива ситуація, якщо поглянути на це під утилітарним кутом зору майбутніх російських інтересів у зоні Чорноморських протоків. До того ж, національні інтереси балканських країн і діяльність конкретних суспільно-політичних сил у них, російська керівна верхівка (втім, як і значна частина суспільства) сприймала крізь призму термінологічної дихотомії – русофільство і русофобство. Тому ні Микола II, ні російський уряд в жодному разі не довіряли болгарському царю Фердинандові. Політика лавірування між Австро-Угорщиною та Росією, яку проводив болгарський монарх, можливо, і була частиною національного інтересу Болгарії, але в Росії її вважали русофобською. Хоча персоніфікувати зовнішню політику Болгарії в особі Фердинанда, на думку російської дослідниці О. Ісаєвої, було б помилкою [24, 58]. У Болгарії також пам'ятали про безцеремонне втручання російських урядовців до її внутрішніх справ, про розрив Росією дипломатичних відносин з Болгарією 1886 р., протидію проголошенню її царством у 1908 р. тощо.

А в Петербурзі ще надто свіжими були спогади про поведінку «невдячної» Болгарії, яка в період блискучих перемог балканських союзників над турками мріяла захопити Константинополь і, на думку російської дипломатії, зачинити чорноморські двері перед самим носом російських покровителів. Тому Росія недовіряла Болгарії, і мусила обирати між сильною Болгарією та Сербією, – може слабкішою, але відданою і непримиримою до Австро-

Угорщини. Саме Сербію вона вважала аванпостом російського впливу на Балканах та перепоною австро-німецькій експансії на Близький Схід. Напередодні війни між Троїстим союзом і Антантою Сербії, яка посилилась після першої Балканської війни та перетворилась на сильного супротивника і була на передовому краю протистояння Австро-Угорщині, Росія відводила значну роль. Керівники зовнішньої політики Росії наставляли своїх сербських колег, що розширення Сербії має відбуватися за рахунок північно-західних територій, тобто за рахунок Австро-Угорщини. Девіз Сазонова – «обітована земля Сербії» лежить на території Австро-Угорщини – досить яскраво висловлює панівний настрій у керівних колах Росії. Сербія, яка стала напередодні світової війни центром великосербської пропаганди, потрібна була царській Росії не лише як опорна база за гегемонію на Балканах, і захоплення Протоків, а і як центр тяжіння для австрійських слов'ян, як знаряддя боротьби з Австро-Угорщиною. Тимчасовий виконувач за відсутності С. Сазонова обов'язки міністра закордонних справ А. Нератов у конфіденційному листі до російського посланника в Белграді Н. Гартвіга 23 квітня 1913 р. вказував, що «для Росії безсумнівним інтересом є сприяння всебічному досягненню Сербією її національного і державного ідеалу» [Цит. за 25, 159]. Сам Гартвіг активно наполягав на потребі підтримати «життєві прагнення» Сербії. Російський посланник у Софії А. Савінський вже після міжсоюзницької війни повідомляв С. Сазонова про свій висновок із розмови з Гартвігом, «...що думка Гартвіга – нацькувати Сербію на Австрію» [26, 442–443].

Отже, якщо в період Сан-Стефанського договору 1878 р. Росія намагалась розіграти «болгарську карту» і прагнула до створення «Великої Болгарії» для реалізації своїх стратегічних цілей [27, 148], то відтепер вона зробила ставку на Сербію з цією ж метою.

5 травня 1913 р. в Афінах між Сербією та Грецією було укладено союзний договір, розширений і доповнений 1 червня 1913 р. договором в Салоніках. В одному із його пунктів було визначено: якщо виникне спір з Болгарією з питання встановлення кордонів і не буде досягнуто жодної прийнятної згоди, сторони спільно запропонують Болгарії врегулювати розбіжності через посередництво чи арбітраж держав Троїстої згоди чи голів інших держав. У разі відмови Болгарії прийняти цей спосіб врегулювання та її загрозливої позиції проти однієї з держав чи спроби нав'язати свої наміри силою, обидві сторони зобов'язалися надавати одна одній збройну допомогу, не укладати сепаратних угод з Болгарією, не допускати жодну іншу державу до колишніх турецьких територій в районі Вардара та співпрацювати щодо встановлення спільного кордону на півдні. У договорі було зафіксовано згоду Греції на цілковиту свободу сербського експорту й імпорту через Салонікську залізницю і порт Салоніки упродовж 50 років [29, 366–368]. Військова конвенція зобов'язувала Сербію виставити в разі війни з Болгарією 150-тис. армію у районі Куманово, Велеса, Гевгелі, Пирота, а Греція мала виставити 90-тис. армію в районах Пангейон, Салоніки, Куменіце. Остаточною метою військових операцій союзних армій, було зазначено в конвенції, є розгром військових сил Болгарії.

13 травня 1913 р. Сербія адресувала Болгарії офіційну ноту із заявою про денонсацію союзного договору 1912 р. [16, 163].

За таких умов Росія, на яку сербсько-болгарський союзний договір 29 травня 1912 р. покладал роль арбітра між цими державами, мала визначити свою позицію. Російський уряд дедалі більше схилився до розв'язання територіальних суперечок способом зрівнялівки: віддати Адріанополь Болгарії, Салоніки – Греції, Бітоль – Сербії. В Софії були невдоволені таким підходом, вважаючи, що він не враховує національних, етнографічних та історичних прав болгарського народу [28, 41]. Можна стверджувати, що правителі царської Росії не хотіли розпаду Балканського союзу, сподіваючись зберегти його як один із важливих чинників у протистоянні з Австро-Угорщиною та Німеччиною. У цей час Росія не бажала війни на Балканах, але не через миролюбні прагнення, а тому, що не вважала себе достатньо підготовленою до війни з Центральними державами [13, 165]. Її політика полягала в тому, щоб, користуючись своїм правом арбітра, здійснити узгоджений поділ турецької спадщини між балканськими союзниками, зберегти рівновагу між ними, про що заявляв російський уряд. Отже, він фактично солідаризувався з Сербією і Грецією, які вмотивовували свої територіальні вимоги необхідністю балканської рівноваги.

На думку російської дипломатії, будь-яка абсолютна перевага якогось одного учасника Союзу обов'язково поставила б решту в залежність від суперників Росії, не гарантуючи, водночас, її від зради з боку держави, яка переважає і прагне до посилення за рахунок послаблення інших. Такою державою в Петербурзі вважали Болгарію, ставлення до якої гранично відверто висловив російський посланник у Софії А. Неклюдов наприкінці 1912 р.: «Для нас і сербів вкрай важливо, щоб Болгарія не була до певного часу організмом територіально завершеним і задоволеним, а мала б перед собою завдання, досягнення якого було б вельми складним без допомоги Сербії і Росії. Не слід забувати, що сама Росія на березі Протоків має такі невідкладні історичні цілі, для остаточного досягнення яких вона потрібує, як доброго пса мисливець, Болгарії, відданої, сильної, але ще не цілком ситої» [30, 129–130].

Отже, політика Росії напередодні другої Балканської війни полягала в тому, щоб, по-перше, не допустити надмірного посилення Болгарії, яка, вважали в Петербурзі, могла б знову стати перепорою російській експансії на Близькому Сході на шляху до Босфору і Дарданелл. Зазначимо, що перспектива болгарського захоплення під час першої Балканської війни Константинополя і Протоків так стурбувала російські правлячі кола, що в Петербурзі обговорювали питання збройної акції проти Болгарії.

Підняти хрест над Айя-Софією, за міцним переконанням у Росії, мала право лише великодержавна Росія, яка б виконала свою «історичну місію», а не хоча й православна, і слов'янська Болгарія. Справді, «що дозволене Юпітерові, те не дозволене бикові».

Суперечності між Болгарією, Сербією і Грецією вкрай загострилися, причому кожна прагнула заручитися підтримкою Росії, до посередництва якої їх зобов'язували вдатися умови союзного договору. У травні 1913 р. Болгарія звернулася по допомогу до Росії і взамін запропонувала укласти військовий союз, спрямований проти Туреччини й Австро-Угорщини. Болгарський уряд, щоб улагодити всі питання, які могли б викликати недовіру Росії до Болгарії, наприклад, щодо Протоків, і з метою укладення військової конвенції з Росією, висловлював готовність не лише назавжди відмовитися від прагнення захопити їх, а й збройною силою допомогти Росії у разі, якби вона наважалась зайняти Константинополь і Протоки. Болгари запропонували укласти болгарсько-російський військовий союз на випадок війни з Австро-Угорщиною. Натомість вони просили російської підтримки у розв'язанні територіальних суперечок з Сербією.

Російська дипломатія відхилила цю пропозицію. С. Сазонов заявив, що всякі переговори з Болгарією передчасні доти, доки її розбіжності з Сербією не буде цілковито врегульовано.

Але загострення суперечностей між балканськими союзниками спонукало російський уряд запропонувати їм у червні 1912 р. провести в Петербурзі за участю Росії та її арбітражем нараду прем'єрів Болгарії, Греції, Сербії, Чорногорії. Умови обговорення спірних територіальних проблем у пропозиції не було визначено. Болгарія наполягала на визнанні умов союзного договору 1912 р., а Сербія та Греція – на їх перегляді. Росія ж перед загрозою збройного конфлікту між союзниками наполегливо пропонувала до порядку денного наради включити обговорення питання про негайне скорочення чисельності союзних армій та початок переговорів про мирне врегулювання територіальних суперечок на основі принципу рівноваги. Ці розбіжності й непоступливість сторін затримували проведення їх спільної наради.

22 червня 1913 р. Коронна рада в Софії постановила звернутися до Росії з проханням про арбітраж, але на підставі союзного сербсько-болгарського договору 1912 р., але тоді ж болгарський уряд вирішив відкликати свого посла із Белграда у зв'язку з провокаціями, які чинили сербські і грецькі війська на кордонах. Водночас цар Фердинанд і його головний військовий помічник генерал М. Савов вирішили натиснути на колишніх союзників, щоб змусити їх бути більш поступливими на переговорах. У ніч з 29 на 30 червня почався наступ 2-ої болгарської армії на позиції греків у напрямку Салонік, а 4-ої – на сербські позиції в долині Вардара. Це стало фатальною помилкою, оскільки Белград і Афіни лише чекали приводу, щоб розпочати військові дії, і вже в перші дні болгарські війська були зупинені, однак і наступ сербської армії не був спочатку вдалим: болгарські війська зупинили його, і почали

наступ у районі Кресни, загрожуючи оточенням грецькій армії. За таких умов вирішальну роль зіграв вступ у війну Румунії. Після початку Міжсоюзницької війни російський уряд підтримав вимоги Румунії про передачу їй уже всієї Південної Добруджі [31, 106] і цим підштовхнув її до наступу на Болгарію. Румунська армія 11 липня почала вторгнення на болгарську територію і в результаті того, що болгарське командування не очікувало нападу з півночі, а тому на болгарсько-румунському кордоні залишило невеликі сили, майже без перешкод пройшла аж до Софії. Сербські ж частини завдали поразки болгарам на річці Брегалниця [8, 67–72; 10, 299].

10 липня 1913 р. війну Болгарії оголосила Чорногорія і спрямувала свої війська (Дечанський загін) у Македонію на допомогу сербам [32, 277].

У цей час почала наступ турецька армія, яка 22 липня захопила Адріанополь і майже всю Східну Фракію. Ще раніше, 20 липня, Болгарія запросила перемир'я [10, 302].

30 липня 1913 р. в Бухаресті розпочала свою роботу мирна конференція (без Туреччини), на якій було розроблено умови мирного врегулювання. 10 серпня Болгарія підписала мирний договір з Грецією, Сербією, Чорногорією та Румунією. Майже всю територію Македонії поділили між собою Греція та Сербія. Греція отримала її південну частину (Егейську Македонію) з містом-портом Салоніки, частину Західної Фракії з Кавалою, Драмою і Сарре, Південним Епіром з м. Яніна та більшість островів в Егейському морі, а згодом і Крит, і таким чином збільшила свою територію і населення майже удвічі [36, 466]. Сербії дісталась західна й центральна частина Македонії (так звана Вардарська). Чорногорія та Сербія поділили Новопазарський санджак, який Австро-Угорщина повернула Османській імперії після анексії Боснії та Герцеговини, і домовилися про спільний кордон.

До Румунії були приєднані відторгнені нею у неї від Болгарії Південна Добруджа й Силістрія. Болгарії залишилась невелика частина Македонії (Пірінський край). За Константинопольським мирним договором 26 вересня 1913 р. з Туреччиною, Болгарія втрачала більшу частину Східної Фракії разом з Адріаноподем, яку було повернено Османській імперії. У Фракії Болгарії вдалося зберегти лише частину узбережжя Егейського моря включно з портом Дедеагач (Александрополіс). Такими були результати Міжсоюзницької війни [17, 499–500].

Висновки. Отже, перемога над Османською імперією у першій Балканській війні створила у переможців ілюзії наближення до реалізації їхніх примарливіх великодержавних ідей XIX ст., якими була уражена і більша частина сербського, грецького й болгарського суспільств. Вирішення проблеми «османської спадщини» вбачалось у цьому контексті вкрай важливим і принциповим. Колишні союзники готові були не просто до нових жертв, а буквально вчепитися в горло один другому за її поділ без жодних поступок, нехтуючи попередніми договорами, домовленостями і здоровим глуздом. Примирення за таких обставин здавалось неможливим, але авантюрне рішення царя Фердинанда було фатальною помилкою.

Ускладнювала міжнародну ситуацію на Балканах і політика великих держав, насамперед Австро-Угорщини та Росії. Дунайська монархія була зацікавлена в розвалі Балканського союзу, який вважала знаряддям поширення російського впливу на Балканах. Враховуючи загострення російсько-болгарських відносин у період першої Балканської війни, вона підтримувала Болгарію. Росія своєю позицією в конфлікті між балканськими союзниками фактично сприяла непоступливості Сербії, і тим самим посиленню її сподівань на досягнення великосербських планів. Росія підтримала також Румунію в її територіальних претензіях до Болгарії, і цим підштовхнула до війни. Потурання Румунії було спричинено наміром російської дипломатії відірвати її від Троїстого союзу. Це згодом вдалося, але Болгарію для Антанти фактично було втрачено. Таким чином, в стратегічних інтересах великих держав балканські, напередодні Першої світової війни, стали їх заручниками.

Список використаної літератури:

1. Гешов И. Балканская война 1912–1913 / И. Гешов // Малые войны первой половины XX века. Балканы. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Ivan_Evst_Geshov_Balkanskij_sojuz.pdf

2. Димитров Б. Войните за национално обединение 1912–1913, 1915–1918 / Б. Димитров. – София : Просвета, 2001. – 380 с.
3. Панайотов Г. Г. Южна Добруджа през Балканските войни (1912–1913 г.) / Г. Г. Панайотов // Военноисторически сборник. – София, 1982. – № 5. – С. 3–18.
4. Кишкилова П. Позицията на Румъния през Балканските войни по сведения на българския печат от 1912–1913 г. / П. Кишкилова // Исторически преглед. – № 5 – 6. – София, 2001. – С. 21–60.
5. Vachkov A. The Balkan War 1912–1913 / A. Vachkov. – Sofia : Prosveta, 2005. – 248 с.
6. Ђоровић В. Историја Срба / В. Ђоровић. – Подгорица : Леокомерц, 2005. – 921 с.
7. Ђорђевић D. Izlazak Srbije na Jadransko more i konferencija veleposlanika u Londonu 1912 / D. Ђорђевић. – Beograd : Prosveta, 1956. – 264 с.
8. Лазаревић М. Други Балкански рат / М. Лазаревић. – Београд: Prosveta, 1955. – 158 с.
9. Митровић А. Продор на Балкан. Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908–1918 / А. Митровић. – Београд : Equilibrium, 2011. – 705 с.
10. Скоко С. Други Балкански рат 1913. Књ. 1, 2. Ток и завршетак рата / С. Скоко. – Београд : Издаје Војноисторијски институт, 1975. – 360 с.
11. Ђиркович Сима М. Срби межу евројским народима / С. М. Ђиркович. – Београд : Equilibrium, 1999. – 338 с.
12. Картов В. За карактерот на Балканските војни во однос на Македонија / В. Картов // Македонија во војните. – Скопје : Македонија, 1991.
13. Могилевич А. А. На путях к мировой войне 1914–1918 гг. / А. А. Могилевич, М. Э. Айрапетян. – М. : Госполитиздат, 1940. – 296 с.
14. Жебокрицький В. А. Болгария во время Балканских войн 1912–1913 гг. / В. А. Жебокрицький. – К. : Изд-во Киевского ун-та, 1961. – 304 с.
15. Жогов П. В. Дипломатия Германии и Австро-Венгрии и первая балканская война 1912–1913 гг. / П. В. Жогов. – М. : Наука, 1969. – 396 с.
16. Писарев Ю. А. Великие державы и Балканы накануне первой мировой войны / Ю. А. Писарев. – М. : Наука, 1985. – 286 с.
17. Искендеров П. А. Балканские войны 1912–1913 гг. / П. А. Искендеров // В «пороховом погребе Европы». 1878–1914 гг. – М. : Индрик, 2003. – С. 476–507.
18. Искендеров П. А. Рождение албанского государства / П. А. Искендеров // В «пороховом погребе Европы». 1878–1914 гг. – М. : Индрик, 2003. – С. 430–452.
19. История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века (От русско-французского союза до Октябрьской революции). – М. : Междунар. отношения, 1997. – 672 с.
20. История дипломатии. – М. : Изд-во политической литературы, 1963. – Т. 2. Дипломатия в новое время 1871–1914. – 424 с.
21. Сборник договоров России с другими государствами. 1856–1917. – М. : Госполитиздат, 1952. – 464 с.
22. Бьюкенен Дж. Мемуары дипломата : воспоминания, мемуары / Дж. Бьюкенен. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2001. – 400 с.
23. Сазонов С. Д. Воспоминания / С. Д. Сазонов. – Мн. : Харвест, 2002. – 368 с.
24. Исаева О. Н. Образ царя Фердинанда в донесениях российских дипломатов / О. Н. Исаева // Человек на Балканах: в эпоху кризисов и этнополитических столкновений XX в. – СПб. : Алетейя, 2002. – С. 50–58.
25. Гришина Р. П. Власть и общество. Болгария 1912–1913 гг. / Р. П. Гришина // Человек на Балканах: Власть и общество: опыт взаимодействия (конец XIX – начало XX в.) : сб. статей. – СПб. : Алетейя, 2009. – С. 146–161.
26. Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств 1878 – 1917 гг. Серия III. Т. 5. – М. ; Л. : Гос. Соц.-ек. изд-во, 1935. – 540 с.
27. Шемякин А. Л. Идеология Николая Пашича. Формирование и эволюция (1868–1891) / А. Л. Шемякин. – М. : Индрик, 1998. – 448 с.
28. Болгария в XX веке. Очерки политической истории / отв. ред. Е. Л. Валева ; Ин-т славяноведения РАН. – М. : Наука, 2003. – 463 с.
29. Ключников Ю. В. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях / Ю. В. Ключников, А. В. Сабанин. – М. : Издание Литиздата Н.К.И.Д., 1925. – Ч. 1. – 441 с.

30. Исаева О.Н. Македонский фактор балканской политики Российской империи / О. Н. Исаева // Новая и новейшая история : межвуз. сб. науч. тр. / под ред. В. С. Мирзеханова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2008. – С. 120–133.
31. Кросс Б. Б. Констанцкое свидание (из истории русско-румынских дипломатических отношений накануне первой мировой войны) / Б. Б. Кросс // Ученые записки Шуйского государственного педагогического института. – № 8. – 1959. – С. 102–114.
32. Andrijašević Z. M. Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003 / Z. M. Andrijašević, Š. Rastoder. – Podgorica : Centar za iseljenike, 2006. – 528 st.
33. Димитров А. Румънските претенции към Южна Добруджа на мирните преговори в Лондон (декември 1912 – януари 1913 г.) / Ангел Димитров // Военноисторически сборник. – София, 1991. – № 2. – С.60–78.
34. Despot I. Balkanski ratovi 1912–1913. i njihov odjek u Hrvatskoj // Igor Despot. – Zagreb: Stvarnost, 2013. – 430 c.
35. Анчев С. Румънският неутралитет по време на Балканската война / С. Анчев // Балканските войни 1912–1913. – Велико Търново : Просвета, 1995. – С. 33–42.
36. Соколовская О. В. Греция в системе международных отношений 1897–1913 гг. и российская дипломатия / О. В. Соколовская // В «пороховом погребке Европы». 1878–1914 гг. – М. : Индик, 2003. – С. 453–475.

Одержано редакцією 01. 09. 2014
 Прийнято до публікації 20. 11. 2014

Аннотация. *Сухушина О. В. Вторая Балканская война 1913 г.: цена амбиций и стратегических расчетов.* Проанализированы особенности международной ситуации в Балканском регионе в конце первой Балканской войны. Освещен процесс обострения отношений между участниками Балканского союза по проблеме деления отвоеванных у Османской империи македонских территорий, выяснены расхождения в принципах такого деления и сущность аргументации сторон. Доказано, что их великодержавные планы и амбиции, чрезмерные территориальные претензии и пренебрежения предыдущими международными договорами привели к Межсоюзной войне.

В определении особенностей отношения к балканским проблемам со стороны великих государств акцент сделан на оценку позиции России и её политики относительно главных претендентов на лидерство в балканском регионе Болгарии и Сербии, а также Румынии. Автор доказывает, что в своих стратегических планах и в условиях обострения отношений с австро-германским блоком российская дипломатия сделала ставку на отрыв Румынии от Тройственного союза, на послабление Болгарии, которая лавировала между Веной и Петербургом и на усиление непримиримой к Австро-Венгрии Сербии.

Ключевые слова: балканские страны и Балканский союз, межсоюзнические отношения и противоречия, македонские земли, стратегические интересы великих государств, политика России, Межсоюзная война, Бухарестский мир.

Summary. *Sukhushyna O. V. The Second Balkan War of 1913: The Cost of Ambitions and Strategic Estimations.* The article touches upon the peculiarities of international situation in the Balkan region at the end of the First Balkan War. The article highlights the escalation process in the relations between the members of the Balkan Union, the division of the territories that were won back from the Ottoman Empire. The article deals with the differences in the principles of such division and the essence of reasoning between parties.

It was proved that their great-power plans and ambitions, excessive territorial claims and disregard for previous international treaties led to the international war. The article reviews the peculiarities of attitude of the Great Powers to the Balkan problems. The article stresses the position of Russia and its policy concerning main claimants to the leadership in the Balkan region (Bulgaria, Serbia and Romania). The author of the article proves that the Russian diplomacy in the terms of escalation with Austria-German coalition staked on the separation of Romania from the Triple Alliance, weakening of Bulgaria that tacked between Vienna and Petersburg, and strengthening of incompatible Serbia to Austria-Hungary.

Key words: Balkan countries and Balkan Union, inter union relations and contradictions, Macedonian lands, strategic interests of the Great Powers, the policy of Russia, interallied war, Bucharest Peace.